

ní (s. 162). V to ovšem Beck moc nevěří a naopak podezřívá národní státy, že jsou kartelem egoistů.

I tato Beckova kniha splňuje to, co již vrchovatě zajistily jeho předchozí publikace. Je provokativní a nutí k přemýšlení. I přes některé stylistické přehmaty překladatele – zejména v úvodní části knihy – stojí za to knihu pročíst. Pro sociologa, politologa či pracovníky v jiných společenskovědních oborech by ostatně Beck coby reprezentant sociologie globalizace měl být povinnou četbou.

Lukáš Novotný

John Keane (ed.): Civil Society: Berlin Perspectives
Oxford, Berghahn 2006, 262 s.

Jméno John Keane není třeba čtenářům obeznámeným s anglicky psanou literaturou o občanské společnosti představovat, protože patří od 80. let v dané oblasti k nejproduktivnějším a hojně citovaným autorům. Keane byl mezi prvními, kdo se na Západě právě už v 80. letech začali problematikou občanské společnosti vážně zabývat, a jako zvláštní zásluhu je mu třeba přičíst k dobru to, že tehdy výrazně přispěl k obeznámenosti západního publika s politickými myšlenkami Václava Havla a dalších postav disentu z komunistické střední Evropy. Jeho havlovská monografie *Václav Havel: Politická tragédie v šesti dějstvích* (Praha: Volvox Globator 1999) byla českou odbornou veřejností přijata se smíšenými pocity, ale tím se jen potvrzuje skutečnost, že Keanovou silnou stránkou je spíše teoretizování nebo dobový politický komentář než minuciózní historická práce. Navíc je tuto knihu možné brát jako prosté připomenutí skutečnosti, že i jasně akademicky zařazenému autorovi – v tomto případě profesoru politických věd na Univerzitě ve Westminsteru – může být dovoleno občas odskakovat od „vážné“ vědy do žurnalistických poloh.

V posledních letech je Keane také profesorem na prestižním Wissenschaftszentrum Berlin (WZB), kam jej přivedla spolupráce na projektu věnovaném evropské občanské společnosti po boku dalších zvukných jmen, především ředitele WZB Jürgen Kocky, nebo kupříkladu madridského profesora sociologie Victora Péreze-Díaze. Jedním z výsledků jejich společného úsilí je sborník textů publikovaný v roce 2006 pod názvem *Občanská společnost: berlínské perspektivy*.

Keane a jeho spoluautoři jsou příliš obezřetní na to, aby chtěli vzbuzovat dojem, že „berlínské perspektivy“ na občanskou společnost jsou něčím privilegované před perspektivami odjinud. Pokud zdůraznění Berlína jako výchozího stanoviště úvah o občanské společnosti v knize přece jen je jasně přítomné, pak zřejmě z jiného, praktičtějšího důvodu. Poukazuje na postup europeizace vědy v zemích EU, která se projevuje mimo jiné větší ochotou britských profesorů trávit čas na kontinentálních univerzitách a před nemnoha lety ještě velmi nesamozřejmým rozhodnutím německé výzkumné instituce publikovat výsledky společenskovedního projektu primárně v angličtině a u britsko-amerického nakladatelství. V takové situaci bylo vhodné upozornit mezinárodního čtenáře na to, že jde o pohled „odjinud“, než jsou obvyklá anglofonní centra globalizovaného světa, a autoři přirozeně využívají jedinečnou image Berlína, danou jeho hlavní rolí v klíčových událostech dějin 20. století.

Existují i hlubší, teoretické důvody, proč by pohled na občanskou společnost právě z Berlína měl být zásadně zajímavější než jiné? Takovou tezi by patrně bylo velmi těžké dokázat. Berlínský úhel pohledu je však nepochybně jedním z mimořádně zajímavých a dává vyniknout jiným souvislostem a tendencím v historii občanské společnosti než řekneme rozšířenější pohledy z Londýna, Washingtonu nebo New Yorku. Keane se v úvodní stati snaží specifičnost berlínského hlediska vykres-

lit co nejpresvedcivěji. Pripominá známou, ale ne vždy dostatečně uvědomovanou souvislost mezi občanskou společností a městským životem, na niž kladli velký důraz autoři 18. století, jako třeba Adam Ferguson. V samosprávných městech středověké Evropy se rodily základy pozdější občanské společnosti, z měst se přes stále rostoucí síť dálkového obchodu hodnoty a praktiky občanské společnosti šířily nejprve po Evropě a pak i po dalším světě. Město Berlín originálně přispělo k rozvoji občanské společnosti v období rozvinuté industrializace jako jedno z mála skutečných evropských velkoměst, kupříkladu dynamickým vývojem v oblasti politické a sociální organizovanosti dělnických vrstev. A smutně originální je i naprostý zánik občanské společnosti v Berlíně v době nacistického panství.

Vedle reálné historie je však nemalý také vklad Berlína k dějinám občanské společnosti na myšlenkové rovině. Keane věnuje pozornost dvěma berlínským autorům, kteří už snad ani nemohou být svým naturelem rozdílnější: Hegelovi a Georgu Simmelovi. Autor *Základů filosofie práva*, jakkoli v něm Popper v *Otevřené společnosti* vidí jen zbožňovatele státu a dveřníka veškerých budoucích pohrom, nepochybně posunul myšlení o občanské společnosti výrazně vpřed, když ji vymezil jako sféru trhu, soukromého práva a korporativní samosprávy. Simmel zase upozornil na bytostný pluralismus velkoměstské společnosti, a ovšem také na její vnitřní rozporuplnost a tragičnost.

Za těmito a dalšími specifickými příspěvky Berlína k moderní teorii a praxi občanské společnosti, jejichž výčet Keane přináší, se – samozřejmě krom města samého – nerýsuje nic, co by je spojovalo. Totéž se týká i celé knihy. Autoři z Berlína pocházejí nebo v Berlíně někdy působili, ale žádný konkrétní zřetelně vymezený přístup nesdílejí. Možná s vědomím marnosti takového počínání se Keane ani nepokouší autory a autorky roztrždit podle základních premis jejich chápání občanské společnosti,

toto úsilí zůstává na čtenáři. Sborník tedy nenabízí žádnou jasnou formulaci konkrétního teoretického stanoviska, které by současně testoval a upřesňoval na konkrétním materiálu. Lze jej číst pouze jako poměrně reprezentativní průřez společenskovedním výzkumem o občanské společnosti, jak byl v prvních letech tohoto desetiletí pěstován na předních berlínských akademických institucích, přesněji na WZB a Humboldtově univerzitě. Takový program není právě maximalistický a v tomto ohledu je sborník méně vydařený než Keanovy dřívější editorské aktivity a nesnese srovnání se systematickými pojednáními o občanské společnosti od autorů jako Habermas, Cohen a Arato nebo Alexander. Přesto se díky zajímavosti některých textů dá očekávat, že kniha v příštích letech rychle nezapadne.

Příspěvků mezinárodních vědeckých „celebrit“ se ve sborníku nachází několik, ale nejsou tím nejcenějším, co nabízí, protože většinou vyšly v systematictější podobě jinde. To je zejména případ závěrečné eseje *Ralfa Dahrendorfa* o „erasmovských“ intelektuálech, která se objevila ve stejném roce v knižním rozpracování pod názvem *Pokoušení nesvobody*. Podobně je tomu s textem *Jürgena Kocky*, který do značné míry shrnuje závěry svých již dříve německy publikovaných textů. Kockův hutný text by však neměl zůstat opomenut, protože z celé knihy nejlépe systematizuje koncepční výsledky projektu WZB věnovaného občanské společnosti. Tento výtěžek nepřináší průlom do neprobádaných končin, ale užitečně shrnuje a propojuje hlavní motivy dosavadního teoretického úsilí, přirozeně zejména z angloamerické a německé literatury. Kocka navrhuje občanskou společnost chápat nejen v tom nejběžnějším smyslu, jako (1) zvláštní sociální sféru, ale také jako (2) zvláštní typ sociálního jednání. Jednání specifické pro občanskou společnost si zachovává svou jedinečnost i přesto, že politické a tržní jednání se s ním úplně nerozchází, ale existují důležité překryvy. Kocka ovšem zdů-

razňuje, že občanskou společnost je nutné chápat i (3) jako utopický projekt s kořeny v osvícenství, k jehož plné realizaci v žádné společnosti nedošlo a zřejmě nikdy nedojde. Jakožto sociální historik je Kocka také obzvláště kvalifikovaný k tomu, aby formuloval tezi o paradoxním vývoji občanské společnosti v Německu: zatímco po většinu 19. století byla do značné míry lokalizovaná v měšťanských vrstvách, na konci tohoto století se její rozvoj přesunul do sociálního prostředí sociálnědemokratického dělnictva. Dnešní ambivalence ve vztahu občanské společnosti ke státu a trhu jsou odrazem této složité historie, která navíc v jiných zemích vypadala velmi odlišně a vedla k jiným, i když neméně ambivalentním výsledkům.

Z autorů hvězdné kategorie připravil pro sborník původní příspěvek *Claus Offe*. V analyticky pronikavém textu vyznačujícím se důslednou logikou a přitom syce-ném empirickými poznatky, což je pro autora typická kombinace, dává negativní odpověď na dnes tak módní otázku, jestli existuje evropská společnost. Zajímavý je postřeh, že ekonomicky integrovaná Evropa představuje „přirozený stav“, pro který je nutné, ale nesnadné najít účinnou regulační moc. Aby evropská společnost skutečně vznikla, taková moc by podle Offeho musela získat dosud chybějící legitimitu, a k tomu patří převzetí plné odpovědnosti za ekonomickou a sociální politiku; aby toho byla schopná, musela by mít právo vybírat daně.

Občanská společnost je natolik mnohostranným tématem, že každý pokus o její úplnější analýzu riskuje vážná opomenutí. V tomto ohledu je Keane značně úspěšný, protože se mu podařilo shromáždit příspěvky snad z každé významnější oblasti uvažování o občanské společnosti. *Susanne-Sophia Spiliotis* se věnuje společenské odpovědnosti firemní sféry a na příkladu iniciativy německých firem pro odškodnění obětí nucené práce z doby nacistického teroru sleduje souvislost odpovědnos-

ti firem s problematikou politické paměti. *Paul Nolte* pohlíží na občanskou společnost z hlediska stále přítomných a v posledních letech opět rostoucích sociálních nerovností, které přirozeně mají závažné důsledky pro uskutečnitelnost občanské společnosti jako ideálu a mohou vrhat stín pochybností na demokratickou povahu jejích konkrétních ztělesnění v různých zemích. Příspěvek *Herfrieda Münklera* se zamýšlí nad sémantickou úspěšností hesla „občanská společnost“ v současné politice a dává ji do souvislosti s krizí levice na straně jedné a sociálního státu na straně druhé. Ústup sociálního státu může zůstat bez negativních důsledků pro sociální jistoty obyvatel pouze za předpokladu, že na jeho místo nastoupí aktivní autonomní občanství, „spravovaná“ solidarita bude nahrazena skutečnou všední solidaritou občanů. Ač vyhlídky na takový výsledek jsou nejisté, protože vždy hrozí, že občanská aktivita se stane pouze „narcisistickou“ záležitostí, autor spatřuje potenciál pro pozitivnější vývoj v existenci místních iniciativ sociální solidarity, které vznikají bez kontroly státu a pobídek trhu.

V knize editované Johnem Keanem, který vydal v roce 2003 monografii o globální občanské společnosti, by sotva mohla chybět zmínka o tomto tématu. Jsou mu věnovány hned dvě kapitoly. *Dieter Rucht* se zabývá současným rozvojem globálního protestního hnutí, které podle něj vzniká jako reakce na pokročilou globalizaci tržní sféry. Poukazuje na pluralitní, síťový a decentralizovaný charakter organizací a skupin aktivních v globalizovaném protestním hnutí, na roli, kterou v nich hrají nové elektronické technologie, i na jejich schopnost dočasně vytvářet simulovanou jednotu ve výjimečných okamžicích soustředěného protestního úsilí, jak to poprvé ukázaly demonstrace v americkém Seattlu v roce 1999. Neobyčejně zajímavý pro čtenáře a čtenářky nespokojené s převažující monotónností euroamerických úvah o občanské společnosti je text *Shalini Ran-*

deria o situaci v Indii. Autorka připomíná některá ne úplně pohodlná fakta o západoevropské politické filozofii posledních staletí, jako třeba známý přezíravý postoj Marxe a Engelse k Asii a obecně Východu nebo Tocquevillovu krajní skepsi vůči muslimskému světu. Současně však ukazuje, že západní představy o občanské společnosti nezůstaly v nezápádních zemích bez důležitých domácích rezonancí. Ba dokonce posloužily jako zdroj mobilizace odporu proti kolonizačním silám, které tam tyto představy přivezly. Pro ujasnění současné situace v Indii Randeria rozlišuje tři možné koncepce občanské společnosti: (1.) tradiční pohled vyzdvihuje původní solidární tradice rozšířené mezi domácím obyvatelstvem, zatímco (2.) modernistický pohled naopak považuje za občanskou společnost sféru dobrovolných organizací západního stříhu. Autorka se snaží nedostatečnost obou pohledů překonat za pomoci (3.) antropologického přístupu, jehož specifikem je vidění tradičních indických sociálních struktur, kast a náboženských společenství jako součástí indické občanské společnosti. Autorka odmítá názor, že kasty jsou výhradně založené na příbuzenských vazbách, kritizuje politickou dezinterpretaci kast britskou koloniální správou, a líčí je jako sociální skupiny nesoucí znaky občanské společnosti proto, že se v nich odehrává rozvažování o pravidlech a normách soužití mezi jejich členy.

Zjevnou souvislost s dějinami Berlína vykazují zbývající dva příspěvky. Text *Svena Reicharda* se pohybuje v novějším proudu bádání o občanské společnosti, který odmítá normativní idealizace a snaží se její historický vývoj v různých zemích zachytit v celé škále možných podob od vysloveně zhoubných až po ty maximálně demokratické. Reichardt upozorňuje na hluboké propojení občanské společnosti s různými formami násilí. Jako klasický příklad uvádí instituci lynčování rozšířenou v minulosti ve Spojených státech, ale systematicky se věnuje německému historickému mate-

riálu. V návaznosti na práce historičky Ute Frevert sleduje militarizaci občanské společnosti v období německého císařství a poukazuje také na dvojznačné důsledky mobilizace obyvatelstva během 1. světové války. Válečné podmínky sice mohou vést k rozšíření volebního práva a sociálního zabezpečení, ale současně zásadním způsobem podkopávají životaschopnost demokracie, která z nich vznikne. Výmarský režim představoval prostředí, ve kterém měla občanská společnost hojnost příležitostí k vlastní brutalizaci vedoucí nakonec až k převzetí moci nacisty.

Více důvodů k optimismu nabízí příspěvek *Hanse Joase* a *Franka Adloff*a věnovaný vývoji občanského aktivismu v poválečném Německu se zvláštním zřetelem k proměnám německých sociálních milieů. Autoři se opírají o historické výzkumy milieů provedené Rainerem M. Lepsem a empirickou analýzu jejich stavu po roce 1989, kterou zpracoval tým vedený Michaellem Vesterem. Snaží se doložit, že i přes dalekosáhlou proměnu tradičních milieů po roce 1945 jejich zbytky stále úspěšně přežívají v obou částech Německa a přibyla k nim nová sociální milieů vznikající od konce 60. let. Jakožto prostředí, v nichž jednotlivci konkrétně přejímají a realizují sdílené hodnotové orientace, jsou milieů důležitými zdroji sociálního kapitálu, a to – což je pro celkově povzbudivé vyznění analýzy podstatné – nejen svazujícího, jako tomu bylo v minulosti, ale v nemalé míře i přemostujícího.

Sborník editovaný Johnem Keanem trpí jako většina sborníků určitou roztříštěností a eklekticismem předkládaných „perspektiv“. Umožňuje však nahlédnout do zajímavých výsledků výzkumu německých sociálních vědců současnosti, a ty mohou být vzhledem ke známým specifikům německé historické zkušenosti pro další bádání o občanské společnosti velmi užitečné.

Marek Skovajsa